Izvorni znanstveni rad
UDK 32(497.1)"1918"

"NARODNA STRAŽA" NARODNOG VIJEĆA SHS ZA GRAD ZAGREB

TOMISLAV ZORKO

Proces raspada Dvojne Monarhije stvorio je čitav niz političkih, društvenih, gospodarskih i socijalnih problema. Anarhično i kaotično stanje onemogućilo bi stvaranje i organiziranje Države Slovenaca, Hrvata i Srba. U takvim okolnostima Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba, kao vrhovno političko tijelo, potiče osnivanje svojih ogranaka i narodnih straža. Grad Zagreb imao je specifičan položaj zbog sjedišta samog Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba i ovdje osnovana "Narodna straža" imala je vrlo značajnu ulogu.

Uvod

Proces raspada Dvojne Monarhije stvorio je čitav niz političkih, društvenih, gospodarskih, prometnih, upravnih i sigurnosnih problema. Stari državno – upravni organi zbog nestajanja vrhovne političke vlasti potpuno su zakazali. Novim političkim vlastima koje nastaju trebalo je vremena, da postanu dovoljno moćne i snažne, te se nametnu kao novi vlastodršci i preuzmu reorganizaciju i modernizaciju stare upravne strukture. U takvim okolnostima potpomognutim teškom socijalnom i gospodarskom situacijom put nastajanja anarhičnog i kaotičnog stanja bio je otvoren. Da bi se to spriječilo bilo je potrebno organizirati određene snage koje bi bile odane novoosnovanim političkim tijelima. S tom namjerom i Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba (dalje: NV SHS) u Zagrebu potiče osnivanje narodnih straža sastavljenih na dobrovoljnoj bazi od građana odanih njegovim političkim idejama. Zagreb je imao specifičan položaj zbog sjedišta samog Narodnog vijeća SHS, te ovdje osnovana "Narodna straža" ima vrlo značajnu ulogu. Ona se u izvorima i literaturi naziva raznim imenima: Narodna garda, Narodna straža, Sokolska straža NV SHS, Sokolska narodna straža i sl. Razlozi tome su u zakonskoj nedefiniranosti njenog položaja, a prema

tome i naziva. Zatim nazivi potječu i od organizacijske strukture budući da su stražu najvećim dijelom činile zagrebačke sokolske organizacije. U ovom radu korišten je naziv "Narodna straža" NV SHS za grad Zagreb. I to iz razloga što je pod nazivom "Narodna straža" osnovana od gradskog zastupstva, koje na istoj sjednici postaje i mjesnim odborom NV SHS. Stoga smatram da je ovakvo označavanje relativno ispravno. Druga poteškoća bila je vezana uz položaj Akademske garde koja je bila formalno dio "Narodne straže", ali je u zapovjednom i organizacijskom smislu predstavljala zasebnu cjelinu. Iz tih razloga u ovom radu je obrađena zasebno.

ORGANIZIRANJE I DJELOVANJE "NARODNE STRAŽE" NARODNOG VIJEĆA SHS ZA GRAD ZAGREB

Opće prilike u Zagrebu u rujnu i listopadu 1918.

Grad Zagreb je dijelio više manje istu tešku pozadinsku ratnu sudbinu, kao i ostali dijelovi Hrvatske i Monarhije. Stalne nestašice, slaba javna sigurnost, porast pljački, krađa i svih vrsti razbojstava, korupcija u upravi i policiji, problemi s vojskama i slično izazivale su kaotično i nesigurno stanje kao i nezadovoljstvo građana. Iako je grad kakvim takvim održavanjem kulturno – društvenog života (rad kazališta, priredbe i sl.) htio zadržati dojam predratnog života i sigurnosti, stvarnost je bila drugačija.

Probleme prehrane i nestašica pokušavala je razriješiti i održati podnošljivim gradska aprovizacija. No uz objektivne poteškoće uzrokovane ratnim neprilikama, razni mutni poslovi trgovaca, mešetarenje i špekuliranje zalihama, te sumnjiva trgovina zaplijenjenom robom pokretana od pojedinaca u državnoj i gradskoj upravi pogoršavali su ionako tešku situaciju. Da se policija bavi trgovinom zaplijenjene robe upozoreno je od zastupnika Ivana Ancela na sjednici gradskog zastupstva održanoj 14. listopada 1918. Pritom je on opisao Zagreb kao "grad tatova".[1] Mlak odgovor gradskog načelnika Stjepana Srkulja ostavlja dojam da se nije moglo ili nije htjelo stati tome na kraj.

Grad Zagreb, kao tranzitno središte, u ratu je bio stalno u dodiru s trupama koje su odlazile ili dolazile na jugoistočna i jugozapadna ratišta. Uz to kroz grad su prolazili vojnici odlazeći ili dolazeći s dopusta, pa čak i poneki dezerter bježeći sa ratišta. Često se događalo, da se ovi vojnici u tranzitu upuste u krađu i kriminal bilo iz prisile (nedostatak hrane i sl.), bilo iz objesti. Problem za grad predstavljale su i stacionirane čete koje, kako je rekao gradski zastupnik dr. Ante Pavelić, stariji, na sjednici gradskog zastupstva 14. listopada 1918. "uništavaju sve do čega dodju".[2] Daljnji problem predstavljali su i ratni zarobljenici koje je zapošljavala zagrebačka privreda. Oni su predstavljali jeftinu i gotovo besplatnu radnu snagu koja se, često gladna, upuštala u krađe i razbojstva.

Sve ove poteškoće, loše opće političke, društvene i gospodarske prilike u Monarhiji, te teška sigurnosna situacija u provinciji izazivale su i u Zagrebu pad opće javne sigurnosti, reda i mira. Česti su bili napadi i pljačke na ulicama, provale u stanove, kuće, trgovine i tvrtke. Počinioci su bili organizirane pljačkaške bande, pojedinci, vojnici, dezerteri, ratni

1) Novosti, 15. 10. 1918. Izvještaj sa skupštine gradskog zastupstva.
2) Isto.

zarobljenici, pa čak i pripadnici zelenog kadera. Redarstvene službe su ova djela najčešće samo evidentirale bez nekih većih uspjeha u otkrivanju počinioca.[3]

Proces raspada Dvojne Monarhije rezultirao je određenim povećanjem osobnih sloboda, ali i političkog djelovanja putem raznih priredaba, akcija, manifestacija i protestiranja. Ovi prevratnički procesi i situacije (koje su koristili razbojnički elementi u svoje svrhe) donijeli su i neke specifične društvene fenomene (promjene u ponašanju ljudi, prisutnost društvene anarhije, nasilno provođenje političkih ciljeva, dostupnost oružja, upotreba oružja u manifestiranju i proslavama najčešće pucanjem u zrak, djelovanje alkoholiziranih pojedinaca i skupina koje promiču svoje političke ideje i sl.) koji ozbiljno narušavaju sigurnost. Rezimirano: opće prilike u Zagrebu bile su teške i složene, a karakterizira ih opća nesigurnost.

Osnivanje "Narodne straže" NV SHS za grad Zagreb

Rušenje političkog sustava Dvojne Monarhije, promjena političke vlasti, opća nesigurnost koja iz toga proizlazi, sumnjičavost u elemente bivše državne vlasti, posebice one iz prisile (vojska i policija) koji se nalaze u nedefiniranom položaju, razapeti između pristajanja uz nov politički sustav i organizaciju (novu Državu Slovenaca, Hrvata i Srba) ili odanosti starom (koji nestaje) zahtijevali su da Narodno vijeće SHS organizira sigurnosne poluvojne formacije na teritoriju koji želi obuhvatiti. Ove formacije bile bi mu odane i omogućavale njegov opstanak, te provođenje zadanih političkih ciljeva. I to sve dok se ne bi preuzela kontrola u vojsci i policiji, organizirala narodna vojska, pozvale antantine trupe i srpske čete, te u konačnici organizirala zajednička vojska sa Srbijom. Zagreb je u tom pogledu zbog svog specifičnog političkog položaja imao velik značaj.

Sredinom listopada događaji u Dvojnoj Monarhiji izmjenjivali su se strelovitom brzinom. Dok vrhovi Monarhije nastoje očuvati Monarhiju (Karlov manifest[4]) i iščekuju pozitivan Wilsonov odgovor na svoju notu[5], dotle Narodno vijeće SHS odlukama od 18. i 19. listopada preuzima vođenje narodne politike u svoje ruke, te također iščekuje odgovor predsjednika SAD koji bi zadovoljio njegove političke težnje. Odgovor Wilsona Beču[6] konačno je stigao i 21. listopada 1918. zagrebačke novine su ga objelodanile. Vijest se brzo proširila gradom, te je on ubrzo bio okićen hrvatskim zastavama. Zagrebački list "Obzor" sutradan je izvještavao "... ova radost nije samo spoljašna, nego izvire iz dubine čitavog podjarmljenog naroda koji je čekao svoju slobodu. Zagreb je u svečanom raspoloženju i svak očekuje veliki čas koji

3) Zagrebačke novine često su donosile vijesti o ovim razbojstvima. Usp. Novosti, 17. 10. 1918.

4) Car Karlo i politički vrhovi austrijskog dijela Monarhije bili su skloni popuštanju i rješavanju čehoslovačkog i južnoslavenskog pitanja, te je dovedeno u pitanje dualističko uređenje. Mađarski prvak i predsjednik Sandor Wekerle branio je dualizam i tražio personalnu uniju nastojeći sačuvati integritet zemalja krune sv. Stjepana. U takvim okolnostima Karlo izdaje 16. listopada 1918. manifest u kojem reformu ograničava na Cislajtaniju najavljujući njenu preobrazbu u savez narodnih država.

5) Beč i Berlin uputili su 4. listopada 1918. preko švedske ambasade dvije note u Washington. Predloženo je zaključenje primirja na svim frontovima i pregovori o miru na temelju 14 Wilsonovih točaka. B. Krizman, Austro – Ugarska diplomacija u danima raspadanja Dvojne Monarhije 1918. god., Historijski pregled 1., Beograd 1962. str. 20.

6) Odgovor je sadržavao: vlada SAD priznaje de facto Narodno Vijeće Čehoslovačke i težnje Južnih Slavena za slobodom, te zbog toga predsjednik SAD ne može "priznati puku autonomiju ovih naroda kao osnovu za mir, već je prisiljen zahtijevati, da budu oni, a ne on suci o tomu, kakva će akcija od strane austro-ugarske vlade zadovoljiti težnje i shvaćanja ovih naroda o njihovim pravima i o njihovom određenju kao članova u porodici naroda." F. Šišić, Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914. – 1919., Zagreb 1920. str. 179.

nije daleko."[7] Studenti su popodne održali skupštinu, a navečer je došlo do velikih manifestacija na Markovom trgu na Gornjem gradu, gdje se aklamiralo Narodnom vijeću.[8] Manifestacije su bile vrlo bučne i burne. Istovremeno je i Narodno vijeće, saznavši za odgovor predsjednika Wilsona, izdalo priopćenje u kojem pozdravlja Wilsonov stav i poziva zagrebačko građanstvo i čitav narod da u svojem veselju "onemogući svaku demonstraciju, koja bi išla i za najmanjim uništavanjem tuđega dobra. Svaka šteta počinjena od ovakovih izgreda, škodila bi ne samo ugledu našega naroda u ovo veliko doba, nego bi mogla uništiti dobra, koja se moraju već sada smatrati dobrima buduće države Slovenaca, Hrvata i Srba."[9]

Sutradan 22. listopada 1918. manifestacije su se nastavljale. Tom prilikom ban Antun pl. Mihalovich izdao je proglas kojim je pozvao da sve manifestacije prođu trijezno, ozbiljno i dostojanstveno bez narušavanja javnog reda i mira.[10] Trgovine su bile zatvorene, a u tvornicama je bio obustavljen rad. Na Sveučilišnom trgu pred kazalištem održavala se velika skupština od 10 sati ujutro. Izmjenjivali su se govornici: Bukšeg, Pavelić, Korać, Radić, Peleš, Angjelinović...Klicalo se Antanti, Narodnom Vijeću, Wilsonu, Trumbiću itd. Manifestacije su nastavljene po gradu i pred Sabornicom.[11] Uglavnom sve ove manifestacije označavale su podršku NV SHS i pokazivale javnosti da o Monarhiji više nitko ne razmišlja. Ovo je shvatila i zagrebačka Vojna komanda te je u brzojavu upućenom Vojnoj kancelariji cara Karla opisala situaciju kao vrlo ozbiljnu.[12] Slične manifestacije održavale su se i u ostalim dijelovima Hrvatske. Događaje i pojave vezane uz ove procese raspada Dvojne Monarhije i stvaranje Države Slovenaca, Hrvata i Srba (dalje: Država SHS) komentirale su i zagrebačke novine obilježavajući neke situacije pozitivno ili negativno djelomice i u skladu sa svojom ideološkom orijentacijom. Zagrebačke "Novosti" koje su preuzele izrazito projugoslavensku orijentaciju, događaje od 21. i 22. listopada veličaju, ali i pokazuju na neke negativne pojave: "Od nekoliko dana vlada u gradu čudan običaj, da se po gostionama pije sve u šesnaest. Ljudi onda izadju van pijani, teturaju po ulicama, viču, deru se, pa čak i pucaju iz samokresa, doduše u zrak, ali time opet izazivaju stravu prolaznika i stanara. Ovo i ovako iskazivanje oduševljenja nedostojno je... Malo više ozbiljnosti i shvaćanja trebaju da imaju ti ljudi, jer od svakog čovjeka traži se danas djela rada, a ne riječi i gluposti počinjene u pijanom stanju."[13] Nadalje ističu i traže "da bi omladina i gradjanstvo trebali iz svojih redova organizirati neku vrst stražara, koji bi držali red i mir i onemogućili da se događa ono što se događa."[14] Dakle traži se organizirana straža u službi novonastale politike. Prilikom manifestacija 21. i 22. listopada, a i kasnije, događale su se na području nastajajuće Države SHS pojave koje su ozbiljno narušavale red i mir (napadaji na kolodvore i drugu imovinu). O tome je stalno Beč izvještavala zagrebačka Vojna komanda.[15] Središnji odbor NV SHS je također raspravljao o tome na sjednici 22. listopada 1918. Na njoj je Pribićević rekapituliravši informacije o stanju na željeznicama spomenuo potrebu osnivanja

7) Obzor, 22. 10. 1918.

8)Isto.

9) Janković – Krizman, Građa o stvaranju jugoslavenske države (1. 1. – 20. 12. 1918.), sv. 1. i 2., Beograd 1964., 378. – 379., F. Šišić, Dokumenti.. n.dj., 181. – 182.

10) Narodne novine, 22. 10. 1918., Hrvatska država, 22. 10. 1918., Novosti, 23. 10. 1918.

11) Novosti, 23. 10. 1918.

12) B. Krizman, Hrvatska u prvom svjetskom ratu, hrvatsko-srpski politički odnosi, Zagreb 1989., 229.

13) Novosti, 24. 10. 1918.

14) Isto.

15) B. Krizman, Hrvatska...n.dj., 229. – 330. Vojna komanda između ostalog obavještava i o bijegu zatvorenika 22. 10. 1918. iz garnizonskog zatvora u Zagrebu. usp. Novosti 23. 10. 1918.

obrambenih straža.[16] Sljedeći dan o ovim problemima NV SHS ponovno raspravlja i ističe nadu da se ovakvi slučajevi neće ponoviti. Ujedno je uputilo i poziv svim svojim pristašama da po gradovima i selima osnivaju odbore Narodnog Vijeća. Prva zadaća ovih odbora je da se pobrinu za zaštitu osoba i imovine. Potrebno je dalje da izaberu predsjednika mjesnog odbora i vođu narodne zaštite. Poziv je NV SHS završilo riječima: "Braćo Hrvati, Srbi i Slovenci da za malo dana u svakom našem življem i probuđenom mjestu bude odbor Narodnoga Vijeća s jakom četom za narodnu zaštitu."[17] Obavijesti o događajima u provinciji koje su dolazile pokazivale su da je stanje sigurnosti i dalje vrlo teško. Izvještaji o napadima na željeznici, o zelenom kaderu, o pljačkama, grabežima i razbojstvima neprestano su stizali.[18] Takvo anarhično stanje trebalo je spriječiti, te onemogućiti njegovo pojavljivanje u gradu Zagrebu gdje bi ometalo rad NV SHS.

U pripremi i provođenju svojih odlučujućih političkih odluka i ciljeva za prijelomnu sjednicu Hrvatskog sabora 29. listopada 1918. Predsjedništvo i Središnji odbor NV SHS trebali su provesti nekoliko pripremnih radnji. Prvo trebalo je osigurati suradnju i podršku vojske i njenih zapovjednih struktura u Hrvatskoj. Carska i kraljevska vojska nalazila se u procesu raspada i rasula, no unatoč tome predstavljala je određenu organiziranu silu koja je mogla omesti provođenje politike NV SHS, tim više što samo Vijeće nije raspolagalo nekom vojnom snagom da to spriječi. S druge strane vojska je bila zainteresirana za održavanje reda i mira. U tom pravcu je išla i uputa zajedničkog ministarstva rata u Beču upućena vojnim komandama, pa i onoj u Zagrebu, da su ovlaštene da stupe u kontakt s narodnim vijećima njihova teritorija kako bi se održavao red i mir i omogućilo snabdijevanje trupa.[19] Prije nego što je ova uputa stigla, general Luka Šnjarić, vojni zapovjednik u Hrvatskoj i podmaršal Mihovil Mihaljević, zapovjednik domobranstva, na sjednici Središnjeg odbora NV SHS održanoj 28. listopada 1918. daju izjavu kojom se bezuvjetno pokoravaju vladi NV SHS. Da se to manifestira sutra će pred saborsku zgradu izaći 53 domobranska pukovnija s muzikom.[20] Druga predradnja sastojala se u tome da NV SHS osnuje svoju i sebi potpuno odanu poluvojnu silu koja će održati red i mir u gradu Zagrebu s obzirom na značaj odluka koja će se ovdje donositi. Postojeće redarstvene snage za tu zadaću nisu bile dostatne i zadovoljavajuće. Budući da se ovdje radilo o Zagrebu, "Narodnu stražu" trebao je osnovati Mjesni odbor NV SHS za grad u skladu s pozivom NV SHS od 23. listopada 1918. Ove poluvojne formacije trebale su služiti kao pomoć u održavanju reda i mira u gradu u trenucima kada vojska i redarstvo zakazuju. Kasnije kad bi se potpuno pravnoformalno i stvarno ustrojila i organizirala Država SHS njihovu zadaću preuzele bi reorganizirana narodna vojska i policija. No međunarodni i unutrašnjopolitički odnosi, događaji i odluke pokazat će svu teškoću i nemogućnost ustroja te opstanka Države SHS.

Začeci osnivanja "Narodne straže" za grad Zagreb nalaze se u drugoj polovici listopada 1918. kada je obnovljeno djelovanje Hrvatskog sokola,[21] koje je bilo obustavljeno banskom naredbom početkom rata 1914. Sokolska organizacija predstavljala je temelj buduće "Narodne

16) Isto, n. dj...str. 230. Na toj sjednici prisustvovao je i ban Mihalovich koji je istaknuo da vojnici izazivaju nemire, da ih se ne može obuzdati, te da mase u željeznicama vide utjelovljenje mađarske supremacije.

17) Janković-Krizman, Građa...n. dj., 382.

18) Središnji odbor NV SHS gotovo na svim svojim sjednicama u ovom razdoblju raspravlja i o ovakvim izvještajima, usp. Janković- Krizman, Građa...n. dj. str.387.,388.,391.

19) B. Krizman, Hrvatska...n.dj., 300.

20) Janković-Krizman, Građa...n.dj.str.396. Hrvatski državni arhiv, fond NV SHS (dalje: HDA, NV SHS), kut. 1.

straže", zato jer je Hrvatski sokol bio vrlo dobro organizirano "sportsko" društvo s brojnim članovima. Unatoč zabrani vodstvo Hrvatskog sokola nastavilo je tijekom rata potajno se sastajati[22] očuvavši strukturu organizacije. Nadalje, vodeći ljudi i članstvo Hrv. sokola bili su vrlo skloni politici narodne koncentracije i ujedinjenja južnoslavenskih naroda, a neki su kasnije čak i završili u ultrajugoslavenskim političkim strujama.[23] Nakon ovog krenuo je gotovo koordiniran rad na ustroju "Narodne straže". Na Sveučilištu Franje Josipa I u Zagrebu 26. listopada 1918. osnovana je Akademska garda koja će stupiti u "svezu Narodne straže u Zagrebu".[24] Sutradan 27. listopada 1918. na sjednici Središnjeg odbora NV SHS na kojoj se uz ostalo raspravljalo o nemirima dr. Budislav Grga Angjelinović predlaže: "(1) da se iz vojničkih spremišta dobavi oružje za Narodno vijeće; (2) da se naoruža za utorak akademska garda za očuvanje mira i reda prilikom manifestacione sjednice hrvatskog sabora; (3) da se hrvatski i srpski sokoli organiziraju i naoružaju u istu svrhu."[25] Svi ovi prijedlozi bili su prihvaćeni. Istog dana, 27. listopada 1918., održalo je zagrebačko gradsko zastupstvo svečanu izvanrednu sjednicu[26] pod predsjedanjem gradonačelnika dr. Stjepana Srkulja na kojoj je između ostalog zaključeno da se prema pozivu NV SHS stvara njegov odbor za grad Zagreb u koji kao utemeljitelji pristupaju svi članovi gradskog zastupstva koji ispovijedaju narodno i državno jedinstvo svih Hrvata, Srba i Slovenaca, te da će se urediti "Narodna straža" za grad Zagreb kojoj će biti zadaća da zajedno sa javno oblasnim organima čuva sigurnost i red u gradu Zagrebu.[27] Organiziranje ove straže povjereno je odboru sedmorice gradskih zastupnika (Ivan Ancel, Ivan Čupak, Mirko Ferković, dr. Lav Mazzura, Josip Radaković, dr. Robert Siebenschein i Rudolf Valdec) s gradonačelnikom na čelu. U "Narodnu stražu" primati će se i ženski članovi za tržne, aprovizacione i zdravstvene poslove.[28] Sada je trebalo pravno ishoditi dopuštenje da se vojničkim zalihama naoružaju sve Narodne straže NV SHS. Stoga je 28. listopada 1918. general Luka Šnjarić, opisavši tešku sigurnosnu situaciju, upitao Ministarstvo honveda[29] u Budimpešti o davanju oružja građanskoj straži.[30] Ministarstvo je odmah odgovorilo da se naoružavanje narodne garde (5000 pušaka i 350 000 metaka iz honvedskih zaliha) odobrava pod sljedećim uvjetima: a) da vojna komanda ima utisak da je to korisno, b) ako je uvjerena da NV SHS može spriječiti zloupotrebu tog oružja, c) ako se oružje razdjeli među dobrovoljce koji su pouzdani i vojnički izvježbani i d) ako se te osobe upotrijebe jedino kao pojačanje redarstvu.[31]

Sve ove odluke pokazuju da je "Narodna straža" NV SHS za grad Zagreb prvenstveno bila namijenjena očuvanju reda i mira, te zaštiti imovine (državne i privatne), budući da je gradsko redarstvo potpuno zakazalo. Kako se NV SHS nije moglo u potpunosti osloniti na

21) Novosti, 20.10.1918.

22) Sokolski zbornik, godina I.,Beograd 1934., 89.

23) Primjerice dr. B. G. Angjelinović.

24) Obzor, 26. 10. 1918., Novosti, 26. 10. 1918.

25) Janković-Krizman, Građa...n.dj.str. 391., HDA. NV SHS, kut 1.

26) 25.10.1918. gradski ekzekutivni odbor održao je sjednicu na kojoj je zaključio, da se ova sjednica sazove u nedjelju. 27. listopada 1918., Hrvatska država, 26. 10. 1918.

27) Zapisnici skupština zastupstva slob. i kr. glav. grada Zagreba, Zagreb 1918., 3.

28) Isto.

29) Austrougarsko domobranstvo sastojalo se iz dva dijela: landwher za austrijski dio Monarhije i honved za Ugarsku. U sklopu honveda (prema hrvatsko – ugarskoj nagodbi) organizirano je hrvatsko domobranstvo.

30) B. Krizman, Hrvatska...n.dj., 229.

31) Isto, 330.

vojsku raspadajuće Monarhije kao pomoć u održavanju reda i osiguravanju donošenja prijelomnih odluka, ova "Narodna straža" u to prevratničko vrijeme postala je jedini naoružani oslonac i jamac sigurnog rada Hrvatskog sabora i NV SHS u Zagrebu.

Organizacija "Narodne straže" NV SHS za grad Zagreb

Kod organiziranja i djelovanja "Narodne straže" za grad Zagreb javilo se nekoliko općih problema koji su mučili sve mjesne odbore i njihove straže, ali i oni specifični za zagrebačku stražu.

Odmah po pozivu NV SHS od 23. listopada 1918. o osnivanju mjesnih odbora Narodnog vijeća i narodnih straža tokom listopada i početkom studenog oni su se i osnivali. No postavilo se ubrzo pitanje kompetencija ovih mjesnih odbora, budući da sam poziv nije potpuno precizno definirao njihov rad. Zbog nerazjašnjivosti ovog pitanja pojavio se čitav niz problema kao što su odnos između mjesnih odbora i upravnih oblasti, te odnos između mjesnih odbora i NV SHS. NV SHS u Zagrebu smatralo je mjesne odbore NV SHS svojim temeljnim ograncima koji će provoditi njegovu politiku i naredbe. Budući da su "Narodne straže" osnivali mjesni odbori one su prema tome trebale biti pod njihovom ingerencijom. No, kako su mjesni odbori dijelovi NV SHS u Zagrebu, to su narodne straže i pod njegovom izravnom ingerencijom. S mjesnim odborima, osim kancelarije Predsjedništva NV SHS u Zagrebu, naročito je komunicirala Sekcija NV SHS za organizaciju i agitaciju, što je i razumljivo, budući da je, kako joj i samo ime govori, zadužena za organizacionu i agitacionu provedbu politike NV SHS u Zagrebu. Time su narodne straže i pod ingerencijom ove sekcije što se vidi i iz samih spisa ove sekcije.[32] No, obzirom da su narodne straže naoružane poluvojne formacije dolaze djelomice i pod ingerenciju vladinog Odjela za narodnu obranu (povjerenik dr. Mate Drinković), a budući da surađuju s postojećim redarstvom i upravom dolaze i pod kontrolu Odjela za unutrašnje poslove. Kako sve ovo nije bilo potpuno zakonski regulirano često puta je dolazilo do nejasnih situacija i tumačenja. Ovo pitanje se problematiziralo i 12. studenog 1918. na sjednici povjereničkog vijeća pod predsjedavanjem bana Mihalovicha, te je ono Predsjedništvu NV SHS uputilo molbu da se što prije uredi pitanje kompetencije Narodnih vijeća i garda u zemlji pošto dolazi do konflikta između njih i upravnih oblasti.[33] Ubrzo je 18. studenog 1918. odaslana Okružnica svim mjesnim odborima NV SHS u Hrvatskoj i Slavoniji, koja je istakla da je: "Prva dužnost svakog odbora Narodnog Vijeća, da svim silama uznastoji u svom okolišu održati potpuni mir i red, te budno paziti da se zlobno ne oštećuje privatno ili državno vlasništvo. U tu svrhu ima prema potrebi i uvidjavnosti, te u sporazumu s gradjanskim ili vojničkim oblastima ustrojiti Narodnu Stražu, uzimajući u nju samo trijezne, ozbiljne mješćane dobra glasa."[34] Prema sadržaju ove okružnice problemi su očito i dalje postojali.

Sljedeći problem vezan je uz organiziranje narodne vojske Države SHS i pozivanju na aktivno službovanje u njoj. Pri tome samo NV SHS nije bilo u potpunosti dosljedno. Opravdanje je djelomice u organizacijskom neslaganju, a djelomice i u nedefiniranosti samog političkog (međunarodnog i unutarpolitičkog) položaja NV SHS i Države SHS. NV SHS u svom proglasu vojnicima od 29 listopada 1918. zahtijeva bezuvjetnu disciplinu, a onim

32) HDA, NV SHS, Sekcija za organizaciju i agitaciju, kut. 9. – 16.
33) HDA, NV SHS, kut. 2.
34) Narodne novine, 19. 11. 1918.

vojnicima starijim od 40 godina odobrava se povratak kućama.[35] No, pod pritiscima lošeg sigurnosnog stanja u Državi SHS, te stihijskog i neorganiziranog povratka raspadnute austrougarske vojske s ratišta povjerenik za narodnu obranu dr. M. Drinković poziva svu sposobnu momčad do 40 godina, a časnike bez obzira na godine, da se jave u vojsku.[36] Da ovo javnost ne bi shvatila kao mobilizaciju pojašnjeno je da se radi o dobrovoljnom dolasku.[37]

Položaj Države SHS se pogoršava zbog nedefiniranih granica, talijanske okupacije hrvatske obale i mađarskih prijetnji u Međimurju. Odio za narodnu obranu vlade NV SHS upućuje 13. studenog 1918. poziv za aktivno službovanje u narodnoj vojsci.[38] U njemu se pozivaju na vojnu službu sva godišta rođenja 1895. - 1899. Prema svim ovim pozivima i naredbama javio se osnovni problem što je s članovima Narodnih straža. Na upit jednog narodnog zastupnika iz Jaske 6. studenog 1918. Operativni odsjek Odjela za narodnu obranu vlade NV SHS odgovorio je da "Mjesna narodna straža ostaje predbilježeno netaknuta od proglasa mobilizacije."[39] Ali već 23. studenog 1918. povjerenik za narodnu obranu razjašnjava situaciju: "Kod narodnih straža mogu do daljnje odredbe i do konačnog raspusta, samo starija, za sada na aktivno službovanje ne pozvana godišta (1894.- 1879.) služiti."[40] Pitanje je u kojoj mjeri su se ove naredbe provodile s obzirom na kaotičnu i anarhičnu situaciju.

Sigurnost Zagreba bila je za NV SHS od odsutne važnosti što potvrđuje imenovanje povjerenika NV SHS za organizaciju i agitaciju dr. Budislava Grge Angjelinovića, povjerenikom NV SHS za javnu sigurnost za grad Zagreb, dok je dotadašnji šef redarstva dr. Jakoby umirovljen. Ovo imenovanje objavljeno je 31. listopada 1918. u novinama.[41] Imenovanjem zagrebačko redarstvo i gradska "Narodna straža" dolaze pod ingerenciju Angjelinovića koji je slovio kao vrlo energična i sposobna osoba. Odvjetnik po struci, po političkoj vokaciji prvotno starčevićanac (Starčevićeva stranka prava), tijekom Prvog svjetskog rata i poslije bio je izrazito projugoslavenski orijentiran, da bi završio kao jugoslavenski integralist. Aktivno je uključen i u obnovu rada Hrvatskog sokola gdje postaje odbornik u starješinstvu. Uočljiva je povezanost nekih članova NV SHS u Zagrebu (Angjelinović) i gradskog odbora NV SHS (Mazzura) s Hrvatskim sokolom. Ona je djelomično i pokazatelj zašto su sokolske organizacije činile temeljnu strukturu "Narodnih straža". Hrvatski sokol pozvao je 31. listopada 1918. svoje župe i sportska društva da počnu s djelovanjem i organiziraju sokolske čete koje će se staviti na raspolaganje "Narodnom vijeću".[42] Sekcija za organizaciju i agitaciju (povjerenik Angjelinović) 1. studenog 1918. objavljuje da je Hrvatski sokolski savez preuzeo na sebe organizaciju sokolskih društava i četa te poziva sve odbore Narodnog vijeća da budu "sokolima" pri ruci.[43] Angjelinović je imao očito veliko povjerenje u "sokole", što i nije bezrazložno budući da je i sam sudjelovao

35) Janković-Krizman, Građa..n.dj., 402. – 403.
36) Isto, str. 457., Novosti, 2. 11. 1918.
37) Narodne novine, 2. 11. 1918.
38) HDA, NV SHS, Vjesnik naredaba, br. 3., 13. 11. 1918., kut. 19.
39) HDA, NV SHS, kut. 18.
40) HDA, NV SHS, Opći vjesnik naredaba, br. 8., 23. 11. 1918., kut.19.
41) Novosti, 31. 10. 1918., Obzor, 31. 10. 1918.
42) Novosti, 5. 11. 1918.
43) Isto, 1. 11. 1918.

u njihovom ideološkom pripremanju.[44]

U Zagrebu je 28. listopada 1918. započela sa svojim djelovanjem "Narodna straža" NV SHS za grad Zagreb. Tog dana, starješina Hrvatskog sokola u Zagrebu dr. Lav Mazzura[45] (gradski zastupnik i član gradskog odbora sedmorice), u sporazumu s vodstvom "Srpskog sokola" u Zagrebu, uspio je poslije podne organizirati oko "tri stotine dobrovoljaca spremnih na svaku borbu".[46] Očito je da su temelj straže činili članovi "Sokolskih organizacija". Dio njih bio je vojnički dobro izobražen (bivši časnici i vojnici). Istog dana ova straža stupila je u akciju. Tijekom nekoliko sljedećih dana upućivani su pozivi građanstvu da stupi u novoosnovanu "Narodnu stražu" NV SHS za grad Zagreb. Starješinstvo Hrvatskog sokola u Zagrebu, te njegov vođa i zapovjednik straže Narodnog vijeća dr. Lav Mazzura pozvali su svo zagrebačko građanstvo, a naročito obrtnike, trgovce, radnike i činovnike javnih i privatnih ureda da se uključe u "Narodnu stražu"[47], dok podžupan Rafaelis poziva posebno činovništvo da se upiše u "Narodnu stražu", "jer će to biti lijep primjer onim građanima koji to do sad nisu učinili."[48] Upisivanje dobrovoljaca vršilo se u gradskoj vijećnici[49] i u prostorijama "Hrvatskog sokola" (nešto je upisivao i "Srpski sokol" u Zagrebu, no oni koji su se tamo upisali morali su to ponovno učiniti u "Hrvatskom sokolu"[50]). Odaziv nije bio dostatan za popunu potreba. Istovremeno se javio problem, da oni koji su se prijavili nisu vršili svoju službu. No unatoč tome, početkom studenoga uspjelo se povećati broj onih koji stvarno vrše službu s početnih 300 na otprilike 500.[51] U početku zbog različitih mjesta i vršilaca upisa dogodilo se postojanje dviju straža, sokolske i gradske, no to je ubrzo riješeno odobrenjem gradskog načelnika dr. Stjepana Srkulja da se obje straže ujedine. Ovime se djelomice i reorganizirala straža koju sada čine dva odjela. Prvi odio je bio sokolski u koji su ulazili građani do 30 godina, a drugi odio je bio građanski i u njega su ulazili oni stariji od 30 godina. Ipak dopušteno je da i oni stariji od 30 godina dobrovoljno služe u sokolskom odjelu.[52] Očito su mlađe osobe ozbiljnije vršile službu u straži koja je bila danonoćna. Oba odjela bila su podijeljena u jedinice s po 10 ljudi.[53] Ovaj sistem pokazao se izrazito pogodnim jer se ljudi u ovakvim jedinicama bolje poznaju, okupljeni su oko jednog zapovjednika, te ih mogu organizirati pojedina društva, uredi, udruge i sl.[54] Ove jedinice mogle su naznačiti i dane u tjednu kada su htjele uredovati, te se rasporediti po gradskim ulicama.[55] No, i dalje se mogla vršiti služba u straži pojedinačno ukoliko se nije htjelo stupiti

44) Angjelinović je 8. 2. 1918. bio autor proklamacije članovima Hrv. sokola koja je glasila: "... Sokolovi i braćo! U radu i borbi za narodno oslobođenje i samoodređenje hrvatskim Sokolima mesto je u prvim redovima. Gde god Vas ima i samo jedan... neka bude apostol misli jedinstva i ujedinjenja našeg jedinstvenog naroda Hrvata, Srba i Slovenaca.", Sokolski zbornik, 200. – 201.

45) Dr. Lav Mazzura (1886., Zagreb – 1930., Zagreb), pravnik po struci, 1910. – 1913. bio je kao član Hrv. – srp. koalicije zastupnik u Hrvatskom i Ugarskom saboru. Vrlo je aktivan u Hrv. sokolu gdje je 1911. izabran u odbor uprave. Vođa je zagrebačkog Hrv. sokola, a 1918. zapovjednik njegove straže a time i "Narodne straže" NV SHS za Zagreb.

46) Hrvatski državni arhiv, osobni fond (dalje: HDA, OF) Gjuro Šurmin, kut. 5 (Izvještaj dr. L. Mazzure načelniku dr. S. Srkulju o djelovanju i radu sokolske straže u Zagrebu, 23. 4. 1919.).

47) Novosti, 30. 10. 1918., 2. 11. 1918., Narodne novine, 30. 10. 1918., Hrvatska država, 7. 11. 1918.

48) Novosti, 5. 11. 1918.

49) Isto, 30. 10. 1918., 1. 11. 1918.

50) Isto, 7. 11. 1918.

51) Isto, 7. 11. 1918.

52) Isto, 8. 11. 1918.

53) Isto, Obzor, 4. 11. 1918.

54) Novosti, 7. 11. 1918.

niti u jednu skupinu.[56] Svi stražari (grupe i pojedinci) trebali su se okupiti u Hrvatskom sokolu u Zagrebu barem sat ili pola sata prije nastupa službe,[57] da im se izdaju zapovijedi i rasporedi. "Narodna straža" bila je tako organizirana da se uzimala 6 – satna služba u razdoblju od osam sati ujutro do dva sata popodne, zatim od dva popodne do osam navečer, te od osam navečer do dva u noći i od dva u noći do osam ujutro.[58] Oružje je "Narodna straža" dobila od NV SHS u Zagrebu.[59] Potom ga je njeno zapovjedništvo razdijelilo svojim članovima. Službeno oružje članovi straže smjeli su nositi samo u službi te im bez posebne dozvole nije bilo dozvoljeno nositi ga kući, već ga se pohranjivalo u vojarni Hrv. sokola ili u stražarnicama.[60] Dio članova "Narodne straže" bio je upoznat s oružjem i njegovom upotrebom. Riječ je o bivšim časnicima i osobama koje su prošle osnove vojničke obuke. Oni koji to nisu znali bili su uvježbani.[61] No da je vičnost oružju bila slaba pokazat će neki slučajevi smrtnog stradavanja članova "Straže". Članovi "Narodne straže" bili su prepoznavani preko iskaznica i znakova koje su dobili u zapovjedništvu straže u zgradi Hrv. sokola.[62] Najčešći znak bila je trobojnica na rukavu s otisnutim znakom "Straža Narodnog Vijeća."[63] Članovi "Straže" morali su položiti i službenu prisegu koja je bila organizirana 8. studenog 1918. u Hrvatskom sokolu u Zagrebu.[64] "Narodne straže" NV SHS na prostoru Države SHS predstavljale su organizirane i vojno opremljene postrojbe. Iz razloga potpunog uvida u strukturu ovih straža, te spoznaje čime raspolaže i na što se može osloniti u slučaju potrebe Operativni odsjek Odjela za narodnu obranu zahtijevao je da mu se dostavi: "1. broj momčadi pod puškom, 2. broj četnih časnika, 3. ime zapovjednika čete, 4. broj komada ubojitog oružja i naboja koji stoje na raspolaganju po momku, 5. broj izlišnih pušaka, 6. broj pušaka koje su jošte potrebite, 7. mjesto gdje se nalazi zaliha pušaka, 8. sve ine potrebe."[65]

U gradu Zagrebu pojavila se potreba za organiziranjem jedinice koja bi se mogla pojaviti u svim dijelovima grada u relativno brzom vremenskom periodu. Stoga je iz NV SHS stigla ideja o o organiziranju jednog odreda biciklista, te je zagrebačkom "Sokolu" upućen 4. studenog 1918. sljedeći dopis: "Za sigurnost grada Zagreba potrebna je četa koja će moći osvanuti u svim dijelovima grada. Takva četa mogla bi se u današnjim prilikama sastaviti jedino osnutkom koturaškog odjela. Stoga bi bilo dobro da osnivanjem istoga odmah započnete."[66] Isti poziv upućen je i društvu "Skauta" s pozivom na organizaciju biciklističkog odsjeka iz redova skauta i drugih đačkih krugova. Ovaj odsjek bi bio na raspolaganju NV SHS.[67] Ovoj namjeri da se skauti i drugi đaci upotrijebe za "koturaški odjel" i sigurnosnu službu u Zagrebu suprotstavio se 7. studenog 1918. povjerenik za bogoštovlje i nastavu

55) Isto, 8. 11. 1918.
56) Obzor, 4. 11. 1918.
57) Novosti, 7. 11. 1918., Obzor, 4. 11. 1918.
58) Obzor, 4. 11. 1918.
59) HDA, OF Gjuro Šurmin, kut. 5. (Izvješ taj...)
60) Novosti, 8. 11. 1918.
61) Isto.
62) Isto.
63) Hrvatska država, 29. 10. 1918.
64) Novosti, 8. 11. 1918.
65) Obzor, 6. 11. 1918.
66) HDA, NV SHS, Sekcija za organizaciju i agitaciju kut. 9.
67) Isto, Skautsko društvo u Zagrebu organizirano je krajem listopada 1918. i stavilo se na raspolaganje NV SHS, Narodne novine, 2. 11. 1918.

Vlade NV SHS Milan Rojc budući da su ti mladići u dobi razvoja "tjelesnoga i duševnoga, pa ne bi mogli ni koturaške ni vijesničke, a ni stražarske službe obavljati bez velike pogibelji..."[68] Ovom zahtjevu Odjel za organizaciju i agitaciju je udovoljio,[69] no postavlja se pitanje u kojoj mjeri je to provođeno. Po primitku dopisa zapovjedništvo "Narodne straže" NV SHS za Zagreb krenulo je u organizaciju biciklističkog odjela te je uputilo poziv svima koji žele biti u njemu da se prijave.[70] U drugoj polovini 1918. Mazzura je u dogovoru s Odjelom za narodnu obranu Vlade NV SHS organizirao mornarski sokolski odio "Straže" NV SHS za grad Zagreb. Usljed nejasnoća vezanih uz status ratne mornarice Države SHS, koja je blokirana u lukama pod nadzorom Saveznika, u Zagrebu se pojavio veći broj mornara na putu kući. Veći dio njih je bio bez značajnijih opskrbnih i životnih sredstava. Odio za narodnu obranu Vlade NV SHS izdao je proglas kojim nalaže da se ta momčad opskrbi i pošalje kućama, a samo dobrovoljci mogu ostati dalje služiti.[71] Te dobrovoljce treba Hrv. sokol u Zagrebu, te ih poziva da mu se jave "jer mogu dobiti lijepo namještenje uz potpunu opskrbu."[72] Tijekom prosinca Hrv. sokol i dalje poziva sve otpuštene mornare da mu se jave.[73] Mornari su u "Narodnoj straži" imali stalnu opskrbu i dnevnu plaću što ih je u velikom broju i privlačilo. Otposlati iz mornarice, bez ikakvih prihoda ova služba im se činila prihvatljivom. S druge strane "Narodna straža", posebice zapovjednik dr. L. Mazzura i povjerenik dr. B. G. Angjelinović dobili su odane dobro obučene borce, što se i pokazalo 5. prosinca 1918.

Hrvatski sokol u Zagrebu organizirao je u dogovoru s Odjelima za narodnu obranu i za organizaciju i agitaciju vlade NV SHS "jašilački i izvidnički odio". Ova jedinica od 15 ljudi, razdijeljenih u 5 grupa po 3 člana, imala je zadaću kontroliranja organizacije i rada mjesnih odbora Narodnog vijeća i njihovih narodnih straža.[74] O svemu je iscrpno izvješćivano Narodno vijeće SHS (posebice Sekcija za organizaciju i agitaciju kojoj je odred bio stavljen na raspolaganje). Ovo je još jedan pokazatelj koliko je zagrebački Hrvatski sokol imao značajnu ulogu u djelovanju NV SHS.

Prilikom organiziranja i djelovanja "Narodne straže" NV SHS za grad Zagreb pojavljivali su se stalno problemi. Glavni problem bili su oni vezani uz ljude (priljev i organizaciju), prehranu i financiranje.

Problem ljudi bio je velik. Poziv na upis i djelovanje "Narodne straže" nije polučio zadovoljavajući uspjeh. Organizirano sokolsko članstvo i prijavljeni građani nisu bili dovoljni za pokrivanje svih potreba. Iz tih je razloga zapovjedništvo "Narodne straže" konstantno pozivalo građanstvo na aktivniju ulogu u njenom djelovanju. Upućen je čitav niz poziva u kojima se apelira na građanstvo da shvate ozbiljnost i veličinu vremena u kojem se nalaze i sl. Dr. Lav Mazzura uputio je isto poziv: "Kao zapovjednik straže Narodnog Vijeća moram nažalost konstatirati da se gradjanstvo nije u dovoljnoj mjeri odazvalo pozivu u stražu Narodnog Vijeća. Uslijed toga što se najozbiljniji i za očuvanje reda najpozvaniji dio gradjanstva od te svoje prve i najpreče dužnosti susteže, otegoćena je neizmjerno služba Straže Narodnog Vijeća kojoj je povjereno očuvanje reda i mira u gradu Zagrebu.

68) HDA, NV SHS, kut. 9.
69) Isto.
70) Novosti, 7. 11. 1918.
71) HDA, NV SHS, kut. 19. (Opći vjesnik naredaba, br. 3., 13. 11. 1918.)
72) Novosti, 17. 11. 1918.
73) Hrvatska država, 21. 12. 1918.
74) Novosti, 14. 11. 1918., Glas SHS, 20. 11. 1918.

Razlog ovom sustezanju gradjanstva ili je potpuno neshvaćanje ozbiljnosti današnjih vremena ili namjera da se omete održavanje vlasti Narodnog Vijeća. Ako odziv gradjanstva ne bude odgovarao potrebi, neću se žacati tu lakomislenost i neshvaćanje ozbiljnosti položaja pojedinca javno žigosati, a glede onih kojih rad je uperen proti održanju vlasti Narodnog Vijeća učinit ću predlog narodnom Vijeću za represalije. To se naročito tiče pročelnika javnih i privatnih ureda i zavoda te poslodavaca. Javni i privatni uredi i poslodavci imadu bez okolišanja dozvoliti odmor za vrijeme uredovnih sati namještenicima koji su bili u službi Straže Narodnog Vijeća..."[75] Neki vladini odjeli morali su ograničavati svojim namještenicima službu u straži ili vojsci da bi mogli funkcionirati. Povjerenik za željeznice uspio je 8. studenog 1918. ishoditi da željeznički radnici, pružni radnici, te radnici u željezničkim radionama smatraju "oproštenim od pridolaska u bilo koju vojnu službu i u službu narodnih straža".[76] Nadalje i pozivi za aktivnu vojnu službu odvodili su dio najvrednijih članova iz "Straže". Zbog toga je problem nedovoljnog broja pripadnika "Straže" bio velik. Mnogi građani su se upisali u "Narodnu stražu" ali nisu obavljali službu u njoj. Zapovjedništvu straže nije preostalo drugo, nego da ih poziva u službu i prijeti javnim prokazivanjem i represalijama. No te prijetnje bile su većinom pucanj u prazno. U "Narodnu stražu" u priličnom broju uključivali su se i srednjoškolci koje se rado prihvaćalo zbog navedenih problema. Povjerenik za bogoštovlje i nastavu Milan Rojc nastojao je to svim silama spriječiti. U tom pogledu je 9. studenog 1918. izdao odredbu kojom je zabranio đacima viših razreda srednjih škola službu u "Narodnoj straži" NV SHS za grad Zagreb. Dr. Mazzura obratio se 15. studenog 1918. povjereniku predstavkom da se đacima bar neko vrijeme dopusti služba u "Narodnoj straži", no odgovor je bio negativan. Dr. Mazzura nije odustao, te se 17. studenog 1918. obratio i Predsjedništvu NV SHS s ciljem razrješenja ove situacije ističući da đaci vrše stražarsku službu samo preko dana i to kod objekata aprovizacije.[77]

Iz svih ovih razloga nije nejasno zašto se organizirao odan i pouzdan sokolski mornarski odred.

Ljudstvo koje je vršilo službu moralo je biti opskrbljeno hranom. Stoga se problem prehrane nastojao riješiti na nekoliko načina. U početku djelovanja "Narodne straže" za prehranu stražara morale su se pobrinuti organizacije kod kojih su bili upućeni. Tako je iz NV SHS upućen zahtjev Budjejovačkoj restauraciji u Zagrebu da izda obroke straži zgrade NV SHS i to na račun Narodnog vijeća.[78] U prehranu članova "Narodne straže" uključilo se i društvo "Prehrana" organizirano 1914. godine.[79] Vezano uz prehranu "Narodna straža" snalazila se na razne načine sve dok nije 8. studenog 1918. osnovana kantina (odnosno kuhinja) "Narodne straže" u prostorijama zagrebačkog "Hrv. sokola."[80]

Financiranje "Narodne straže" predstavljalo je poseban problem. "Narodna straža" nije imala svoje stalne prihode. Financiranje se obavljalo prikupljanjem sredstava s raznih strana: od NV SHS u Zagrebu za obavljenu stražu, slični prihodi stizali su i od zagrebačkih privrednih subjekata kod kojih je obavljala straža službu, od gradske uprave, te od dobrovoljnih prihoda građana.[81] Priloge građana primalo je zapovjedništvo "Narodne straže" u Hrv. sokolu, te Gradska štedionica. Glavnina prihoda bila je od imućnijih slojeva Zagreba, poduzeća i

75) Novosti, 2. 11. 1918.
76) HDA, NV SHS, kut.18.
77) Isto, kut. 2.
78) Isto, kut. 6.
79) Isto.
80) Hrvatska država, 8. 11. 1918.

zavoda. Sam gradonačelnik dr. Srkulj upućivao je pozive za novčanu potporu "Narodnoj straži": "...svatko treba po svojim silama da u novcu doprinose za uzdržavanje mira i reda, svatko mora da plati dobrovoljni taj porez kao naplatu za to, što mu se čuva život i imutak."[82] Potreba za financiranjem "Narodne straže" rasla je s počecima plaćanja stražarske službe. Zbog problema s brojnošću stražara, zapovjedništvo "Narodne straže" odlučilo je da se djelomično plaća stražarska služba, uz objed i novčani iznos. Mornarski odio bio je u potpunosti financiran. Rashodi "Narodne straže" su rasli te je kroz kontinuirani rad stvoren određen dug koji je grad Zagreb u svibnju 1919. odlučio pokriti.[83]

"Narodna straža" NV SHS za grad Zagreb u akciji

"Narodna straža" NV SHS za grad Zagreb morala je započeti svoje aktivno djelovanje istog dana kad je uspjela da se okupi i organizira. Popodne 28. listopada 1918. dr. Lav Mazzura sakupio je i organizirao 300 dobrovoljaca. Već istog dana njegova sokolska straža morala je stupiti u akciju. Tih zadnjih dana listopada, te prvih dana studenoga u gradu Zagrebu i na prostoru buduće Države SHS vladala je velika nesigurnost. NV SHS još nije u potpunosti preuzelo vlast. Hrvatski sabor pripremao se za prijelomnu sjednicu. Instrumenti vlasti raspadajuće Monarhije bili su obezglavljeni i neučinkoviti. Napetost je rasla. Predviđala se je mogućnost pokušaja reakcije od strane pristaša Dvojne Monarhije. S druge strane najveća opasnost prijetila je od pojedinaca i grupa koji su htjeli iskoristiti ovo kaotično stanje za pljačku i otimačinu državne i privatne imovine. Ove vrste nasilja dovele bi do potpune anarhije. Takvo anarhično stanje u gradu Zagrebu uzrokovalo bi opstrukciju rada NV SHS i gubitak njegova autoriteta i vlasti. Na "Narodnoj straži" NV SHS za grad Zagreb bio je zadatak da to pokuša spriječiti. U tom pogledu je NV SHS u Zagrebu poduzimalo određene korake. Angjelinović 28. listopada 1918. u ime NV SHS nalaže Mazzuri da mu stavi na raspolaganje 150 ljudi sokola koji su bili vojnici. Oni će dobiti oružje i bit će u službi Narodnog vijeća.[84] Za NV SHS 28. listopada 1918. bio je značajan radi uspostave reda i mira jer je za sljedeći dan bilo zakazano zasjedanje Hrvatskog sabora. Uspostavljati red i mir 29. listopada 1918. bilo bi prekasno, te se to moralo učiniti prije. O tom ključnom danu (28. listopada) kad se zapravo počelo s osiguravanjem prijelomne sjednice Hrv. sabora zapovjednik "Narodne straže" Mazzura izvijestio je sljedeće: "U šest sati spremalo se je više rulja vojnika predvodjenih notornim zlikovcima, da navali na kolodvor, na gradsku aprovizaciju, te Palace Hotel, ali su po sokolskim ophodnjama istjerane. Kod toga su ranjene tri osobe... Rastjerane vojničke rulje skupile su se na periferiji grada u četice, koje su pokušale pljačkati osamljene objekte, pa su tečajem cijele noći sokolske ophodnje imale pune ruke posla, da na svim stranama gradske periferije pomažu napadnutima."[85] Mazzura je naredio da se u samom gradu zatvore gostione i svi javni lokali što su njegove ophodnje i učinile te je grad po noći opustio. Zagrebački "Obzor" je izvještavao: "Sinoć su ophodnje

81) Hrv. sokol u Zagrebu vodio je evidenciju prihoda (onih koji su novac donirali) i rashoda. Državni arhiv u Zagrebu (dalje: DA u Zagrebu), Gradsko poglavarstvo, spis 18262-Prs.1919.

82) Narodne novine, 12.11.1918.

83) Dr. L. Mazzura zamolio je gradsko poglavarstvo da pokrije nastali dug što je 2. 5. 1919. odobreno na gradskoj skupštini. Zapisnik o skupštini zastupstva slob. i.kr. glav. grada zagreba, Zagreb 1919., 33.

84) HDA, NV SHS, kut. 6.

85) HDA, OF Gjuro Šurmin, kut. 5. (Izvješ̌taj...)

sokola, časnika i vojnika održavale red u Zagrebu i već su u 10 sati dali isprazniti sve javne lokale."[86] Sutradan 29. listopada 1918. "Narodna straža" osiguravala je nesmetan rad Hrvatskog sabora. "Sokolske" čete zaposjele su Markov trg, Sabornicu i vladinu palaču. Samu sjednicu Hrv. sabora pratile su organizirane manifestacije građana ispred sabornice. No u zapovjedništvo straže počele su stizati vijesti o razbojničkim pokušajima u ostalim dijelovima grada. Mazzura je o tome izvijestio: "Na Markovu trgu pridržao sam najnužnije sile a sve ostale sokolske čete koje mi je uspjelo oboružati razaslao sam na obranu ugroženih objekata. Došlo je do nebrojenih bitaka s pljačkašima ponajprije kod državnog kolodvora, južnog kolodvora i obskrbnog skladišta, kojom zgodom je više njih ustreljeno, a mnogo ranjeno i hapšeno. Sokolske čete zaposjele su policajnu centralu u Petrinjskoj ulici jer je redarstvo prestalo djelovati. Osigurani su državni i južni kolodvor, gradska aprovizacija, trenska vojarna, sve veće tvornice, a naročito gradska plinara i munjara."[87] Sljedećih dana "Narodna straža" obavlja noću i danju patrolnu službu po gradu i periferiji. Od 29. listopada do 3. studenog 1918. pohvatano je po tim ophodnjama i stražama 180 provalnika i kriminalaca.[88] Istovremeno se na svim gradskim razinama pokušava uspostaviti javna sigurnost. Povjerenik za javnu sigurnost za grad Zagreb Angjelinović 31. listopada 1918. izdaje proglas u kojem obavještava građane Zagreba da je sva suverena vlast prešla na NV SHS, da je on imenovan povjerenikom za javnu sigurnost, da se svim građanima jamči sloboda i sigurnost imovine, da će svi prekršitelji javnog reda i mira biti strogo kažnjeni, te određuje: "1. Oružje... mogu da nose samo oni koji brane domovinu ili podržavaju mir i red tj. vojnici, redari i legitimirani članovi Straže Narodnog Vijeća. 2. Pucanje po gradu je strogo zabranjeno. 3. Svako razdraživanje protiv današnjeg novog stanja slobode strogo je zabranjeno... 7. Organima i ophodnjama Straže Narodnog Vijeća, kao organima i ophodnjama redarstva mora se svatko bezuvjetno pokoravati..."[89] Nadalje povjerenik Angjelinović zabranjuje od 3. studenog 1918. "svako točenje i prodavanje vina i drugog žestokog pića" u gostionama i krčmama,[90] te određuje do kada na večer smiju raditi javni lokali,[91] pokušavajući spriječiti opijanje, nemire i nerede. Ophodnje "Narodne straže" u provođenju ovih odredbi imale su značajnu ulogu prijavljujući, pa čak i zatvarajući sve lokale koji bi ih kršili.

Od 4. studenog 1918. u Zagrebu se postupno uspostavlja sigurnost, javni red i mir. Redarstvo se organizira i popunjava dobrovoljcima, budući da mu je nedostatak ljudstva predstavljao velik problem. Vojno redarstvo se također reorganizira i pokušava vršiti svoju funkciju. Istovremeno se prikupljaju srpski vojnici i časnici pristigli iz zarobljeničkih logora bivše Austro – Ugarske. Oni se organiziraju i također koriste za vršenje raznih vojno - sigurnosnih službi prema potrebama Narodnog vijeća.[92] U prosincu 1918. organiziran je odred srpskih vojnika (250 ljudi) koji je dodijeljen gradskom redarstvu za stražarsku službu.[93] Dobrovoljna služba u "Narodnoj straži" je s vremenom malaksala, te je uveden sustav

86) Obzor, 29.10.1918., Novosti, 29.10.1918. također izvještavaju: "Oružane ophodnje držale su preko jučerašnjeg dana i noći red u gradu, pa moramo na čast Zagreba istaknuti, da mir nije bio nigdje narušen."

87) HDA, OF Gjuro Šurmin, kut. 5. (Izvještaj...)

88) Isto.

89) Narodne novine, 1. 11. 1918., Obzor, 1. 11. 1918., Novosti, 1. 11. 1918.

90) HDA, NV SHS, kut. 6.

91) Novosti, 31.10.1918., 3.11.1918.

92) O tome izvještava potpukovnik D. Simović, izaslanik srpske Vrhovne komande kod NV SHS u Zagrebu. Janković- Krizman, Građa...n.dj., 575.

plaćanja stražara za obavljenu službu. Ujedno se organizira i plaćenički mornarski odred. "Narodna straža" NV SHS za grad Zagreb uputila je dio svojih dobrovoljaca i na najugroženija mjesta u pokrajinama, a mornari su krajem prosinca 1918. otposlani u Međimurje.[94]

Jedinice "Narodne straže" za grad Zagreb upotrebljavane su između ostalog i za vršenje racija po gradu Zagrebu. "Narodna straža" je 6. studenog 1918. izvršila jednu takvu raciju prikupivši "besposlene ljude" za svoju službu.[95] Jasno da je ovakvim ponašanjem ova straža počela gubiti svoj kredibilitet u javnosti. Pri tome vršila je i razne premetačine osoba i stanova koje su također pojačale negativan stav javnosti prema njoj.[96] Racija u kojoj je "Narodna straža" sudjelovala, a javnosti je bila prihvatljiva pa čak i poželjna zbila se 18. studenog 1918. Prema naredbi povjerenika za obrt, trgovinu i industriju dr. Gjure Šurmina izvršena je racija kod trgovaca s ciljem zaplijene robe stečene na sumnjiv način, te robe koja se gomilala u zalihe s ciljem špekuliranja na tržištu čime su stvorene nestašice i visoke cijene.[97] Uz ove djelatnosti, "Narodna straža" služila je NV SHS u Zagrebu u manifestaciono – paradne svrhe, npr. prilikom dočeka za NV SHS važnih stranih osoba na zagrebačkom kolodvoru. U ove svrhe je često upotrebljavana i Akademska garda. Nadalje "Narodna straža" vršila je stražarsku službu pri državnim i gradskim institucijama, te kod gospodarskih objekata (npr. Kožara, Tvornica Penkala i sl.)

U međuvremenu u unutarpolitičkom životu Države SHS događaju se sudbonosne stvari. Nakon propasti Ženevske konferencije u političkom životu Hrvatske započinje čitav niz rasprava o budućim odnosima s Kraljevinom Srbijom, o ujedinjenju, o budućem uređenju zajedničke države itd. Do izražaja su došla dva koncepta uređenja nove zajedničke države: centralističko – unitaristički i autonomističko – federalistički. Mišljenja su bila podijeljena i oko oblika vlasti: monarhija ili republika. Pobjedu su odnijeli Svetozar Pribićević i njegove pristaše bezuvjetnog ujedinjenja. Na sjednicama Središnjeg odbora NV SHS 23. i 24 studenog 1918. pod pritiskom zastupnika iz Dalmacije donesene su presudne odluke. Upućena je delegacija da provede ujedinjenje s Kraljevinom Srbijom. U međuvremenu su srpske trupe ulazile na prostor Države SHS, a Svetozar Pribićević postaje dominantna politička osoba. "Narodna straža" NV SHS za grad Zagreb je pod utjecajem političkog kruga koji se zalaže za bezuvjetno ujedinjenje, centralističko – unitaristički koncept i monarhizam, te postaje njegovo moćno oružje.

Stjepan Radić postaje u to vrijeme najvatreniji pristaša federalističko – republikanskog koncepta uređenja buduće zajedničke države koji ističe i na skupštini svoje Hrvatske pučke seljačke stranke (dalje: HPSS) 25. studenog 1918. u zagrebačkoj Streljani. Povjerenik Angjelinović osjetio je u ovom skupu prijetnju, te je zatražio da se 24. i 25. studenog 1918. na prilazima gradu i na kolodvorima postave straže srpskog bataljona u Zagrebu koje bi kontrolirale seljake koji dolaze u grad i oduzimale im oružje.[98] Nakon održane skupštine HPSS prisutni skupštinari krenuli su manifestirati po gradu. Na Jelačićevom trgu ih je zaustavila "Narodna straža" koja se ovdje sakupila u povećem broju te ih je pucnjevima u

93) DA u Zagrebu, Urudžbeni zapisnici redarstvenog povjereništva 1918, Novosti, 22. 12. 1918.
94) HDA, OF Gjuro Šurmin, kut. 5. (Izvješ taj...)
95) Novosti, 7. 11. 1918.
96) DA u Zagrebu, Urudžbeni zapisnici redarstvenog...
97) Novosti, 19. 11. 1918., 20. 11. 918.
98) HDA, NV SHS, kut. 7.

zrak rastjerala. Pri tome je nastala panika u kojoj je ozlijeđeno nekoliko osoba.[99] Ovaj događaj predstavlja uvod u koje političke svrhe će se upotrebljavati "Narodna straža". Dominantna uloga Angjelinovića i Mazzure u zapovjedno – organizacijskoj sferi "Narodne straže" uzrokovala je to da ova "Narodna straža" postaje izvršujućim instrumentom jedne političke koncepcije koja se pojavila u političkom životu Hrvatske. To će drastično pokazati sljedeći događaj. Ujedinjenje Države SHS i Kraljevine Srbije izvršeno je 1. prosinca 1918. Narednih dana ta vijest stigla je i u Zagreb. Angjelinović odmah 3. prosinca 1918. zabranjuje "Hrvatsku" list Hrvatske stranke prava (frankovaca) zbog objavljenog proglasa ove stranke glede akta ujedinjenja. Građani Zagreba našli su se podijeljeni oko stava prema ujedinjenju. Službeni krugovi potiču slavljenje ovog čina, te se 5. prosinca 1918. organiziraju manifestacije i misa "Te deum" u stolnoj crkvi na Kaptolu. Istovremeno se pokrenuo i dio javnosti republikanskog shvaćanja. Ne tako dobro organiziran, štoviše stihijski pokretan. Sve je počelo pokretom među vojnicima 53. i 25. puka koji su se uputili manifestirati na Jelačićev trg vičući: "Živjela republika", "Živjela hrvatska republika!", "Živjela boljševička republika!" i sl. Očit je utjecaj više političkih opcija od boljševičke revolucije do Radićevog republikanizma. Angjelinović je bio vrlo brzo upoznat s događajima, te je započeo svoju akciju obračuna. Rasporedio je uz pomoć Mazzure mornare i "sokole" u tri zgrade na Jelačićevu trgu. Povorka vojnika i građana na putu prema trgu susrela je u Frankopanskoj ulici odred Akademske garde koji je razoružala. Pristignuvši na trg sukobila se sa snagama "Narodne straže". Pri tome je smrtno stradalo 15 osoba, a više od 20 je ranjenih. Nakon puškaranja vojnici su se povukli.[100] Ovo je neosporna pobjeda Angjelinovića koji koristi događaje da potpuno utvrdi svoju vlast u gradu i uvede diktaturu. Izdaje 6. prosinca 1918. proglas građanima Zagreba obavještavajući ih da red i mir moraju i bit će održani.[101] Ponovno ograničava rad javnih lokala, zabranjuje okupljanje na ulici (pa čak i besposleno stajanje pojedinaca), i "rasprostranjivanje, oglašivanje i širenje raznih lažnih vijesti i glasova među općinstvom, koje su kadre ugrožavati javni mir i poredak..."[102] Ovo su odredbe koje se mogu pravno široko tumačiti, a cilj im je potpuno umiriti grad Zagreb. To je i uspjelo. Zagreb jedno vrijeme neće smetati procesu centralističko – unitarističkog ujedinjenja. U povodu događaja od 5. prosinca 1918. Narodno vijeće SHS, na prijedlog povjerenika Angjelinovića, izreklo je pohvalu "Narodnoj straži" (mornarskom odjelu i "sokolima") i njihovoj trojici poginulih radi "hrabrog istupa".[103] U narednim danima djelovanje "Narodne straže" se smanjuje. Organizirano je gradsko redarstvo. Srpska vojska prisutna je u gradu, te jedan odred vrši i redarstvenu službu. Započinje se s organiziranjem zajedničke vojske (u tu svrhu organizirana i vojna misija Srbije pod zapovjedništvom pukovnika Milana Pribićevića), te je potreba za ovako organiziranom stražom sve manja. S druge strane i Predsjedništvo NV SHS proglasilo je iz Beograda 7. prosinca 1918. prestanak suverene vlasti NV SHS na području Države SHS, a s konstituiranjem zajedničkih ministarstava prestat će i njegova administrativna vlast.[104] Započet je proces likvidacije NV SHS i svih njegovih funkcija,

99) Novosti, 26. 11. 1918.

100) B. Krizman, Hrvatska..., 361.-380., donosi iscrpan izvještaj o ovim događajima, a R. Horvat, Hrvatska na mučilištu, Zagreb 1992., 52.-59. donosi pravašku verziju ovih događaja, usp. i S. Budisavljević, Stvaranje Države SHS, Zagreb 1958., 176.-180.

101) Narodne novine, 7. 12. 1918.

102) Oglas!, Novosti, 7. 12. 1918., Narodne novine, 7. 12. 1918.

103) Obzor, 5. 12. 1918.

mjesnih odbora, a time i narodnih straža. "Narodna straža" NV SHS za grad Zagreb u svom životnom vijeku upotrebljavala se za održavanje reda i mira (kao straža i ophodnja), u redarstvenoj ulozi (vršeći racije i premetačine), u manifestacijsko – paradnim i u vojno-borbenim aktivnostima.

Akademska garda

Akademska garda bila je uz sokole i mornare dio "Narodne straže", ali je po svojoj organizaciji činila zasebnu cjelinu unutar nje. Razlikovala se je čak i po svom nazivu (Akademska garda). Garda je bila naoružana poluvojnička formacija koja je stražarila pred Narodnim Vijećem. Njeni pripadnici bili su studenti zagrebačkog i drugih Sveučilišta.

Tijekom rata zagrebačko Sveučilište Franje Josipa I gotovo je opustjelo. Smanjio se broj slušača ali i profesora. Jedan od uzroka je i vojna mobilizacija koja je zahvatila mlađe profesore i studente. I politički život među studentima je zamro, no klica predratne jugoslavenske nacionalističke omladine je opstala, što će se kasnije i vidjeti. Početkom 1918. započinje političko buđenje studenata na Sveučilištu u Zagrebu. Dio njih održao je 24. siječnja 1918. skupštinu na kojoj su istaknuli da akademska omladina hrvatskog sveučilišta u Zagrebu traži da budući mir donese jedinstvenom slovensko - hrvatsko – srpskom narodu ujedinjenje, te traže da mu međunarodnim garancijama bude osigurano ovo pravo narodnog samoodređenja. Istovremeno ističu da najšira upravna sloboda svih dijelova bude temeljem države Slovenaca, Hrvata i Srba.[105] Ovom deklaracijom ovaj dio studentske omladine jasno pokazuje namjeru svrstavanja uz procese narodne koncentracije i budućeg ujedinjenja. Organiziranje Akademske garde u prevratničko vrijeme to dokazuje. U toku 1918. javljaju se i prve političke grupacije studenata na sveučilištu ali bez zakonskih odobrenja. To su: 1. Glasaši (jugoslavenski nacionalisti okupljeni oko lista "Glas SHS"), 2. Državaši (prema glasniku Starčevićeve stranke prave "Hrvatska država"), 3. Novinaši (okupljeni oko klerikalnog lista "Novine") i 4. Socijalisti.[106] Ove studentske organizacije okupljene su oko intelektualnih začetnika političkih ideja narodnog samoodređenja i ujedinjenja troimenog naroda, što označava dominantne političke smjernice u studenata.

Na zagrebačkom Sveučilištu 26. listopada 1918. osnovana je Akademska garda, od 150 studenata. Već 28. listopada 1918. NV SHS u Zagrebu (dr. Angjelinović) nalaže gardi da u 4 sata popodne: "stavi na raspolaganje Narodnom vijeću 50 akademičara bivših vojnika. Dobit će puške i bajunete, te će stajati na raspolaganju Narodnom vijeću. Drugih 100 akademičara stavljate na raspolaganje za redarstvenu službu."[107] Zadaća akademske garde je definirana. U narednim danima Akademska garda obavlja zadatke kao i osnovana "Narodna straža" za grad Zagreb u čiju "svezu" je i stupila. Uz Akademsku gardu osnovan je i Odbor akademske garde koji je imao zadatak materijalnog održavanja garde te organiziranja prihvata hrvatskih studenata sa stranih sveučilišta (njemačkih, austrijskih i mađarskih). Dotok ovih studenata bio je naročito velik u listopadu i početkom studenog kad je na tim sveučilištima porasla nesnošljivost prema njima uzrokovana raspadom i porazom Centralnih sila. Ovo je

104) Narodne novine, 7. 12. 1918.

105) F. Šišić, Dokumenti... n. dj., 114. – 115.

106) V. Rajčević, Studentski pokret 1918. – 1914., Spomenica u povodu proslave 300 godišnjice Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1969., 481. – 482.

107) HDA, NV SHS, kut. 6.

bio velik problem, posebice u pogledu smještaja ovih studenata jer u to vrijeme u Zagrebu je zavladala nestašica bilo kakvog stambenog prostora. Veći dio ovih studenata bio je samo u prolazu kroz grad Zagreb do svojih domova, no zbog transportnih poteškoća, morao se ovdje jedno vrijeme zadržati. NV SHS u Zagrebu uključilo se u rješavanje ovog problema, te je 27. listopada 1918. zatražilo pomoć Poglavarstva grada Zagreba (da osigura prostorije), te Crvenog križa (da osigura krevete i posteljinu).[108] Sekcija NV SHS za organizaciju i agitaciju angažirala je tokom studenog i Odbor akademske garde, upravu sveučilišta, te akademska potpuna društva da pomognu rješavanju ovog problema osiguravanjem smještaja i opskrbe.[109] Osim što je uzrok ovog dolaska studenata sa stranih studija bio u atmosferi njihovog neprihvaćanja na tamošnjim fakultetima i samo NV SHS u Zagrebu slalo je signale za njihov povratak želeći ih aktivno uključiti u svoj rad na obrani, agitaciji i sl. Tako su 28. listopada 1918. naši studenti u Beču uputili pitanje NV SHS u Zagrebu treba li ih, a Odio za narodnu obranu odgovorio im je sljedeće: "Sada je svakom rodoljubu jedino mjesto kod kuće u narodnim redovima."[110]

Studenti i studentice zagrebačkog Sveučilišta bili su uključeni u razne aktivnosti vezane uz novonastalu situaciju (od političko – agitacionih do socijalnih). Dio studenata nalazio se u Akademskoj gardi, dio je akumulirala "Narodna straža", a dio i poziv na aktivnu vojnu službu. U takvim okolnostima Vlada NV SHS za Hrvatsku (Povjerenstvo za bogoštovlje i nastavu) obustavila je predavanja na Sveučilištu u studenom i prosincu do 8. siječnja,[111] da bi studenti mogli obavljati nesmetano druge dužnosti. U međuvremenu je i Sveučilište naredbom Povjerenstva za bogoštovlje i nastavu od 10. prosinca 1918. promijenilo ime u Hrvatsko sveučilište u Zagrebu.[112]

Prema naredbi Odjela za narodnu obranu Vlade NV SHS od 3. studenog 1918. potpukovnik 53. pješačke pukovnije Emanuel pl. Balley trebao je organizirati akademsku gardu.[113] Od 150 studenata organizirana su četiri voda opskrbljena oružjem i opremom. Na Sveučilištu su organizirane njihove sobe i kuhinja.[114] Na odjeći ova jedinica imala je oznaku "A. G". Akademska garda je 14. studenog 1918. na Sveučilišnom trgu položila svečanu prisegu pred zastavom 53. pješačke pukovnije. Činu su prisustvovali povjerenik za narodnu obranu dr. Drinković i zapovjednik I. vojnog okružja general Ante Plivelić koji je pročitao obrazac prisege.[115] Vježbanje, smotre i prisega ove garde privlačilo je mnoštvo građanstva svojom zanimljivošću. Garda se upotrebljavala prilikom dočeka nekih za NV SHS i Državu SHS važnih osoba (primjerice srpskog potpukovnika Milana Pribićevića[116]). No, nekim svojim postupcima, pretresima i rekviriranjima u javnosti je stekla negativne ocjene.[117]

Tokom mjeseca prosinca potrebe za Akademsku gardu (kao i za "Narodnu stražu") bile

108) Isto.

109) Isto, kut. 9.

110) Isto, kut. 18.

111) Novosti, 1. 11. 1918., Hrvatska država, 4. 11. 1918., HDA, NV SHS, kut. 18.

112) H. Sirotković, Sveučilište između dva rata (1918. – 1941.), Spomenica, n. dj., 126.

113) HDA, NV SHS, kut. 17.

114) Novosti, 8. 11. 1918.

115) Obrazac zakletve za oružane snage Države SHS objavljen je u Vjesniku naredaba br.1.(1. 11. 1918.), HDA, NV SHS, kut. 19. O ovom polaganju prisege izvjestile su i zagrebačke novine, Novosti, 15. 11. 1918., Hrvatska država, 15. 11. 1918.

116) Obzor, 16. 11. 1918.

117) V. Rajčević, Studentski pokret na zagrebačkom Sveučilištu, Zagreb 1959., 11.

su sve manje. Organizira se nova državna i gradska uprava koje putem svojih instrumenata obavljaju zadaće koje je imala Akademska garda i cijela "Narodna straža". Prema naredbi povjerenika Drinkovića 31. prosinca 1918. Akademska garda se raspušta, a postajna vojna zapovjedništva preuzela su brigu o stražarskoj službi ove jedinice. Povjerenik je siromašnim članovima garde dozvolio da zadrže dio obuće i odjeće.[118] Istovremeno uputio je i pohvalno priznanje Akademskoj gardi zbog djelovanja i discipliniranog ponašanja.[119] Akademska garda, iako dio "Narodne straže", imala je posebnu organizacijsko - zapovjednu strukturu, a time i zaseban položaj. Organizirao ju je vojnik, a istaknuta je njena disciplina u pristupu sigurnosnoj službi, čime se ostali dijelovi Narodne straže nisu mogli pohvaliti. Po njenom ukinuću i život na Sveučilištu krenuo je mirnijim tokom.

Problemi u djelovanju "Narodne straže" NV SHS za grad Zagreb

Problemi koji su nastali pri aktivnostima "Narodne straže" su dvojaki. Prva skupina problema povezana je sa samom organizacijom djelovanja, a druga skupina nalazi se u samom ponašanju pripadnika "Narodne straže".

Neki od organizacijskih problema, kao što su odaziv i malobrojnost članova ili neprimjerenost nekih dobnih skupina za službu, već su spomenuti u opisu organizacije. Kao važan problem, naročito prisutan u prvim danima, pojavila se je koordinacija sigurnosno – stražarske službe s Akademskom gardom. O tom problemu 10. studenog 1918. požalio se dr. Lav Mazzura, kao zapovjednik "sokola", Središnjoj kancelariji NV SHS: "Svojedobno priopčeno nam je da stražu kod Narodnog vijeća po danu ima davati akademska legija, a noću naša straža... svaki se čas od nas traži i danja straža, na koju onda šaljemo svoju pričuvu odredjenu za izvanredne događaje. Molimo da se to uredi."[120] Ovakav problem bio je prisutan sve dok sigurnosno - stražarsku službu nije preuzela reorganizirana vojska i policija. Drugi problem koji bi mogao ući u ovu skupinu pojavio se odmah po osnutku straže. Kako se ona financirala između ostalog i dobrovoljnim prilozima građana došlo je do pojave da se oni lažno prikupljaju.[121] Da bi se stalo na kraj tim "lažnim sabiračima" zapovjedništvo straže i gradsko poglavarstvo organizirali su prikupljanje preko samog zapovjedništva, gradske aprovizacije i Gradske štedionice.

Druga skupina problema nastala je iz samog ponašanja "Narodne straže" i njenih članova. Dio ovih problema već je spomenut, a to su premetačine, oduzimanja imovine građanima, te ideološki, prema jednom političkom konceptu, usmjerena upotreba ove straže (događaji od 5. prosinca 1918.). No, ovdje bih se osvrnuo na problem samog ponašanja pripadnika "Narodne straže". Samovlasnog ponašanja pripadnika jedinica i cijelih narodnih straža bilo je na cijelom prostoru Države SHS. Izvještaji i pritužbe o takvom ponašanju stalno su stizali u NV SHS u Zagrebu.[122] Taj problem pokušao je riješiti i povjerenik za narodnu obranu dr. Drinković zapovjedajući svim vojno – oružničkim i oružničkim postojnim zapovjednicima,

118) HDA, NV SHS kut. 19. (Opći vjesnik naredaba br.1., 1. 1. 1919.)

119) Isto.

120) HDA, NV SHS, kut. 6.

121) Obzor, 13. 11. 1918.

122) Npr. Uredništvo socijalističke Pravde (ur. Geza Brudnjak) požalilo se je Lorkoviću o nepodopštinama narodne straže u Dugom Selu , HDA, NV SHS, kut. 9.

da sve narodne straže poduče pravilima, te da se prijestupima stane na kraj.[123] Nadalje, pripadnici narodne straže bili su naoružani, te je pitanje koliko su takve osobe bile sigurne za sebe i okolinu. Ovdje nije samo problem u uvježbanosti i poznavanju oružja već i u disciplinirani. U Zagrebu je zabilježeno nekoliko slučajeva neopreznog baratanja oružjem pri čemu su smrtno stradali pripadnici "Narodne straže".[124] Zatim jedan događaj olake upotrebe oružja pri obavljanju stražarske dužnosti naišao je na kritiku dijela zagrebačke javnosti. Koncem studenog na državnom kolodvoru u Zagrebu stražar "Narodne straže" ubio je ruskog zarobljenika koji je krao na podu razasute jabuke pored jednog vagona. Ovaj čin naišao je na naročitu kritiku lista "Hrvatska straža" koji ironično ističe da je "... ta junačka straža pucala na... golorukog čovjeka...", te traži da se "Narodnoj straži" izdaju "strogi naputci" o upotrebi oružja.[125] Ne može se oteti dojmu da je ponašanje "Narodne straže" postajalo dijelu javnosti sve neprihvatljivije.

Svi ovi događaji pokazuju nekoliko ključnih nedostataka "Narodne straže", a to su slaba izvježbanost i disciplina njenih članova, te očito nepostojanje uputa o vršenju same sigurnosne službe kao i o upotrebi oružja u njoj. Olakotna okolnost u svemu ovome je trenutak u kome Narodna straža nastaje, nedostatak vremena za bolje osposobljavanje zbog potrebe da se odmah po osnutku djeluje, te s tim povezan oslonac na raspoloživ ljudski potencijal bez mogućnosti kvalitetnijeg odabira.

Kraj "Narodne straže"

U Zagrebu gdje gradsko redarstvo postaje sve učinkovitije (povećan je broj redarstvenika,[126] te se kao pomoć redarstvenoj službi koriste i srpski vojnici) potreba za opstankom i djelovanjem "Narodne straže" sve je manja. Aktom ujedinjenja i osnivanjem zajedničkog ministarstva koje postupno preuzima sve ingerencije NV SHS prestaje potreba za postojanjem narodnih straža.

Stoga je početkom prosinca iz "Narodne straže" NV SHS za Zagreb izašla sljedeća obavijest: "Pošto su se sigurnosne prilike u Zagrebu bitno poboljšale, te prestaje za sada potreba da sigurnosnu službu putem ophodnja obavlja ova straža, te će istu obavljati kao u normalno doba državno redarstvo, pojačano vojništvom. Organizacija ove straže ostaje netaknuta, te se upozoravaju članovi da na poziv zapovjedništva, koji će uslijediti u slučaju potrebe, bezuvjetno pridodju. Pozivaju se stražarnice i posebno organizirane straže da na službenu upotrebu dano im oružje i municiju smjesta predaju u oružanu u Hrv. sokolu. Upozoravaju se članovi straže da imadu smjesta pridoći u Sokolanu čim bude najavljen dolazak dra. Trumbića u Zagreb, jer će ova straža preuzeti redateljsku službu..."[127] Ubrzo se 5. prosinca 1918. pojavila potreba za djelovanjem najprikladnijh pripadnika "Narodne straže", mornara plaćenika i odanih "sokola". Nakon toga Angjelinović primiruje Zagreb, a "Narodna straža" ostaje organizirana, ali u pričuvi. U međuvremenu započeti proces likvidacije NV SHS i njegovih institucija zahvaća mjesne odbore NV SHS i njihove "Narodne straže". U tom smislu Predsjedništvo NV SHS u Zagrebu 28. prosinca 1918. izdaje sljedeći komunike

123) HDA,NV SHS, kut. 19.(Opći vjesnik naredaba br.13., 15. 12. 1918.)
124) Obzor, 13. 11. 1918., Novosti, 15. 11. 1918.
125) Hrvatska država, 29. 11. 1918., usp. Obzor, 28. 11. 1918.
126) Novosti, 1. 12. 1918.
127) Hrvatska država, 3. 12. 1918.

svim mjesnim odborima Narodnog vijeća: "Današnjim danom raspuštaju se svi mjesni odbori Narodnog Vijeća u pokrajini, a tako isto i sve Narodne Straže. Pozivaju se svi mjesni odbori da tijekom mjeseca siječnja 1919. provedu likvidaciju. Narodne straže koje su svojedobno primile oružje od Narodnog Vijeća u Zagrebu, odnosno ovdašnjih i pokrajinskih vojnih oblasti imadu sve povratiti na mjesta odakle su oružje primili. Predaja imade uslijediti uz potvrdu, a u koliko ne bi bilo moguće radi udaljenosti predati oružje oblastima od kojih je preuzeto, imade se uz potvrdu predati najbližem vojnom zapovjedništvu ili oružničkoj postaji. Današnjim danom prestaje dakle svako djelovanje mjesnih odbora Narodnog Vijeća i Narodnih straža u dosadašnjem svojstvu, ali će sekcija Narodnog Vijeća za organizaciju i agitaciju svojevremeno iz bivših Narodnih Vijeća eventualno organizirati nova udruženja, koja će imati dužnost, da se brinu za socijalno, ekonomsko i kulturno razvijanje i unapredjenje našeg naroda. Predsjedništvo Narodnog Vijeća SHS izriče tom zgodom svim mjesnim odborima Narodnog Vijeća kao i Narodnim stražama svoje priznanje i zahvalnost za osobito uspješno i požrtvovno djelovanje u prvim danima prevrata. U Zagrebu 28. prosinca 1918. dr. A. Pavelić, S. Pribićević, dr. B. G. Angjelinović."[128] Ovim aktom pravno su ukinute i raspuštene "Narodne straže", a time i "Narodna straža" NV SHS za grad Zagreb. No, sam proces njihove likvidacije trajao je još neko vrijeme. "Narodna straža" NV SHS za grad Zagreb imala je specifičan položaj. Neki njeni dijelovi u gradu Zagrebu su prema ovoj odluci raspušteni, no mornarski odio nalazio se od konca prosinca u Međimurju gdje je sudjelovao u obrani od pokušaja mađarske agresije. On svoju službu u tom smislu vrši do 1. ožujka 1919. kada je raspušten.[129] Stoga se može smatrati da "Narodna straža" za NV SHS za grad Zagreb tog datuma i formalno raspuštena. No sam proces likvidacije odužio se do sjednice zagrebačkog gradskog zastupstva u svibnju 1919. kada je donesena odluka da se dr. Mazzuri isporuči novac za podmirenje dugova koji su nastali djelovanjem "Narodne straže". Na istoj sjednici je na prijedlog gradonačelnika Stjepana Srkulja izražena zahvala zapovjedniku straže "...dru Lavu Mazzuri i svim ostalim članovima straže, koji su se osobito istakli revnim nastojanjima oko uzdržavanja reda i mira u prvim danima narodne slobode..."[130]

Zaključak

Na koncu postavlja se pitanje koliko je bilo uspješno djelovanje "Narodne straže" i u kojoj je mjeri ona ispunila namijenjenu zadaću. Ona je osnovana i organizirana u sklopu mjesnog odbora NV SHS za Zagreb s ciljem očuvanja reda i mira, te zaštite osoba i imovine. Zbog specifičnosti položaja Zagreba u procesu stvaranja Države SHS ona ima i zadaću omogućavanja političkog rada NV SHS. U kojoj mjeri je ispunila te zadaće? Grad Zagreb je sačuvan od anarhičnog prevratničkog stanja. Iako su prvi izvještaji o stanju sigurnosti u Zagrebu nakon osnutka "Narodne straže" govorili o smanjenju svih negativnih pojava,[131] oni kasniji izvještavaju o nekim oblicima narušavanja javne sigurnosti, reda i mira.[132] Ako situacija oko javne sigurnosti u gradu Zagrebu djelovanjem "Narodne straže" nije bila znatnije poboljšana ipak zadržava razinu prije prevrata, što je s obzirom na sigurnosnu

128) Obzor, 29. 12. 1918., Narodne novine, 30. 12. 1918.
129) HDA, OF Gjuro Šurmin, kut. 5. (Izvješ̌taj...)
130) Zapisnici skupština zastupstva..., 1919. g. str. 33.
131) Obzor, 29. 10. 1918., 15. 11. 1918., Novosti, 31. 10. 1918.
132) Obzor, 13. 12. 1918.

situaciju u Državi SHS bilo zadovoljavajuće. Takvim stanjem omogućen je nesmetan rad NV SHS i Hrvatskog sabora u prelaznim trenucima. Po svim tim točkama može se konstatirati da je "Narodna straža" izvršila zadaću zbog koje je i organizirana. Problemi u njenom radu ne umanjuju u bitnome značaj izvršenog. Jedino opterećujuće postaje korištenje straže, pod objašnjenjem očuvanja reda, mira i sigurnosti, u svrhu obračuna sa suprotnim političkim stavovima od onog dominantnog u NV SHS. To umanjuje pozitivnu ocjenu izvršenja njenog rada. Realno sagledavajući drugih mogućnosti i nije bilo. Narodnim vijećem SHS i njegovim političkim miljeom dominira Svetozar Pribićević. Težak međunarodni položaj Države SHS, te unutrašnji nemiri stvarali su jednu tjeskobnu opću sliku iz koje političko umijeće S. Pribićevića nudi izlaz u bezodvlačnom i bezuvjetnom ujedinjenju sa Srbijom. Zbog toga za S. Pribićevića i njegov krug pristaša nije smjelo biti prepreka. U tu svrhu bilo je bitno imati dominantan položaj u sigurnosnoj službi u Zagrebu, a Angjelinović i Mazzura su odigrali svoje uloge omogućujući to. Bilo kakvo drugo rješenje nije imalo ni mogućnost da se aktualizira.

Kratice

DA u Zagrebu - Državni arhiv u Zagrebu
Država SHS - Država Slovenaca, Hrvata i Srba
HDA - Hrvatski državni arhiv
HPSS - Hrvatska pučka seljačka stranka
Hrv. - Hrvatski
Nar. vijeće - Narodno vijeće
NV SHS - Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba
OF - osobni fond

Izvori i literatura

Hrvatski državni arhiv, fond NV SHS, osobni fond Gjuro Šurmin
Državni arhiv u Zagrebu, gradsko poglavarstvo, urudžbeni zapisnici redarstvenog povjereništva
Zapisnici skupština zastupstva slob. i kr. glav. grada Zagreba, Zagreb 1918., 1919.
Glas SHS, 1918.
Hrvatska, 1918.
Hrvatska država, 1918.
Hrvatska rieč, 1918.
Ilustrovane novosti, 1918.
Narodne novine, 1918.
Novosti, 1918.
Obzor, 1918.
Pravda, 1918.
Dragoslav Janković, Bogdan Krizman, Građa o stvaranju jugoslavenske države (1.1. – 20. 12. 1918.), sv.1 i 2 Beograd 1964.

Ferdo Šišić, Dokumenti o postanku Kraljevine SHS 1914. – 1919. Zagreb 1920.
Niko Bartulović, Od revolucionarne omladine do orjune, Split 1925.
Srđan Budisavljević, Stvaranje Države SHS, Zagreb 1958.
Kosta Domazetović, 30 dana gledanih iz Zagreba, Zagreb 1938.
Rudolf Horvat, Hrvatska na mučilištu, Zagreb 1992.
S. Koprivica – Oštrić, Konstituiranje Države SHS, Časopis za suvremenu povijest (ČSP) 25, Zagreb 1993.
Bogdan Krizman, Raspad Austro – Ugarske i stvaranje jugoslavenske države, Zagreb 1977.
Bogdan Krizman, Hrvatska u prvom svjetskom ratu, hrvatsko – srpski politički odnosi, Zagreb 1989.
Bogdan Krizman, Početak rada "Narodnog Vijeća SHS" u Zagrebu 1918. Historijski pregled 2, Beograd 1954.
Bogdan Krizman, Austro – Ugarska diplomacija u danima raspadanja Dvojne Monarhije 1918., Historijski pregled 1, Beograd 1962.
Boris Pintarić, Osvrt na prijeđeni put društva Hrvatski sokol 1874.- 1941., Povijest športa 26, Zagreb 1995.
H. Sirotković, O nastanku, organizaciji i državnopravnim pitanjima i sukcesiji Države SHS nastale u jesen 1918., ČSP 24, Zagreb 1992.
Sokolski zbornik, godina I., Beograd 1934.
Spomenica u povodu proslave 300 godišnjice Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1969.
Sveučilište Kraljevine SHS u Zagrebu 1874. –1924., Spomenica akademičkog senata, Zagreb 1925.
Vojo Rajčević, Studentski pokret na zagrebačkom Sveučilištu, Zagreb,1959.

Summary

"People's Guard" of the People's Council of Slovenes, Croats and Serbs (NV SHS) for the City of Zagreb

Tomislav Zorko

The end of the World War I brought about the dissolution of the Austro-Hungarian Empire and creation of new states on its territory, changing thereby the political map of the Central and South-Eastern Europe. These changes have also been accepted by the Southern Slavs of the Dual Monarchy, who have politically organized and created the State of Slovenes, Croats and Serbs (*State of SHS*). Surrounding circumstances have forced upon this state a provisional role. The process of dissolution of the Dual Monarchy and the birth of the new State of SHS created a whole series of political and social problems, while a difficult social and economic situation opened up the potential falldown into a complete chaos. Newly emerging political elites that were taking over the governing of the country wanted to prevent this. Anarchy and chaos would have impaired their political action of creating and organizing the State of SHS. At the time it was not possible to rely solely on the existing police and military forces of the disintegrating Austro-Hungarian Empire. Under such circumstances the People's Council (*Narodno Vijeće*) of Slovenes, Croats and Serbs (NV SHS), as the topmost political body, encourages formation of it's branches and people's guards. People's guards were volunteer paramilitary units made up of the supporters of NV SHS. Major political decisions of NV SHS were brought in Zagreb, so it was there where any disturbances to public safety, peace and order had to be prevented from the start. Due to these reasons it has been necessary to establish the "People's Guard" (*"Narodna straža"*) of the NV SHS for the City of Zagreb. "People's Guard" of the NV SHS for the City of Zagreb has been formed in October 1918, at the extraordinary session of the City parliament. Immediately upon its establishment, it began with active duty in securing the undisturbed work of the NV SHS and Croatian parliament at its crucial session of October 29, 1918. During the first days of the overthrow it represented a military force fully loyal to NV SHS. Certain problems (lack of manpower, discipline, finances, etc.) did occur in its work and activity. However, it successfully fulfilled its major task of securing public order and establishment in the City of Zagreb. A problematic part related to its activity lies in the fact that a part of the guard has been used in political skirmishes, the bloodiest of which happened on December 5, 1918. People's Council (NV) of SHS has been dominated by the political option represented by Svetozar Pribičević, demanding an unconditional unification with the Kingdom of Serbia. Followers of Pribičević commanded the "People's Guard" of the NV SHS for the City of Zagreb, and have used it for political purposes. During the months of December 1918 and January 1919, a process of terminating the activity of NV SHS, it's local branches and people's guards took place. During this process, a major part of the "People's Guard" of the NV SHS for the City of Zagreb was also dismissed, with the sole exception of the marine unit which continued to be stationed in Međimurje until March 1, 1919, when it has been dismissed as well.

HISTORIJSKI ZBORNIK

GODINA LIV
ZAGREB 2001.

UDK 93/99
ISSN 0351-2193
Historijski zbornik, god. LIV, str.1-250, Zagreb 2001.

Izdavač
Društvo za hrvatsku povjesnicu

Redakcijski odbor
Slaven Bertoša
Mirjana Gross
Ivan Kampuš
Franko Mirošević
Ivica Prlender
Tomislav Raukar
Petar Strčić
Josip Vrandečić

Glavni i odgovorni urednik
Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa Historijski zbornik su referirani u publikacijama:
ABC Clio
Historical Abstracts
America: History and Life

Adresa uredništva
Društvo za hrvatsku povjesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske

Tisak:
Horetzky